

Digitalizacija starejšega rokopisnega gradiva v ljubljanski Frančiškanski knjižnici

Anja Božič

Mineva leto dni, kar se je v obnovljeni knjižnici Frančiškanskega samostana Ljubljana Center začel projekt digitalizacije starejšega rokopisnega gradiva, in javnosti je že na voljo prvih sto digitaliziranih rokopisov iz samostanske zbirke.¹ Dostopni so v spletni čitalnici² vodilne mednarodne organizacije za ohranjanje rokopisne dediščine Hill Museum and Manuscript Library (HMML), ki ima sedež na benediktinski univerzi Saint John's University v Minnesoti. Čeprav je organizacija HMML precej prisotna tako na območju Balkana kot srednje Evrope, gre za njihov prvi in zaenkrat edini projekt v Sloveniji.

HMML V SVETU

Neprireditna organizacija HMML je zanimivo združenje, njeno osrednje poslanstvo je preprosto, a ambiciozno: v digitalni obliki ohraniti edinstveno in neprecenljivo rokopisno gradivo, preden ga izbrišejo čas, vojna ali pozaba. S tem vodenjem že več kot šest desetletij skrbi za dokumentiranje, ohranjanje in omogočanje dostopa do ogroženega rokopisnega gradiva z različnih koncev sveta.

Organizacija je bila ustanovljena v času hladne vojne (1964), ko se je zaradi političnih negotovosti in ob soočenju z uničevalno silo prve in druge svetovne vojne pojavilo zavedanje o možnosti, da bodo številni evropski in bližnjevzhodni rokopisi izgubljeni za vselej. V prvih letih je digitalizacija potekala predvsem po benediktinskih

1 Za več o knjižnici sami in njeni nedavni prenovi Jan Dominik Bogataj, »Frančiškanske knjižnice v Sloveniji: Samostanska bibliotekonomija med aktualnostmi in izzivi«, *Tretji dan* 51.2 (2024): 27–34; id., »Frančiškanska knjižnica in muzej s pinakoteko«, *Zvon* 27.1 (2024): 42–49.

2 Na naslovu www.vhmmml.org/readingRoom.

samostanih v Avstriji, sčasoma pa je HMML svoje delovanje razširila po vsem svetu – od etiopskih samostanov, kjer so se stoletja ohranjale rokopisne tradicije v jeziku ge'ez, do sirsko-krščanskih skupnosti v Iraku, ki jim neposredno grozita nasilje in izgon iz domovine. Največji sloves si je HMML pridobila prav z digitalizacijo rokopisov na Bližnjem vzhodu, kar je zlasti po letu 2014, ko je teroristična skupina ISIS začela s sistematičnim uničevanjem kulturne dediščine, postal eden ključnih procesov v boju proti kulturnemu izbrisu. V Iraku in Siriji je bilo po zaslugi HMML rešenih na tisoče rokopisov, ki bi bili sicer uničeni.

S pomočjo mobilnih digitalizacijskih enot, ki jih je mogoče postaviti praktično kjerkoli, HMML ustvarja visokokakovostne digitalne kopije rokopisnega gradiva. Kopije nato obdeluje in hrani njihov osrednji arhiv v Minnesoti. Dostop do več kot 300.000 rokopisnih enot, pogosto še povsem neznanih zahodni akademski javnosti, je mogoč prek spletne platforme vHMML (virtual HMML), ki vključuje tudi bogate metapodatke, katalogizacijo in podporo za paleografske raziskave. HMML s tem ne opravlja zgolj tehničnega arhiviranja, temveč prispeva tudi k razumevanju pisne in bralne kulture skozi zgodovino – na podlagi dragocenih pričevanj krščanskih, judovskih, islamskih in drugih rokopisnih kultur.

Ravno v tem se razodeva najgloblja vrednost delovanja HMML: povezovanje najnoveše tehnologije s spoštovanjem do duhovne, kulturne in zgodovinske vrednosti lokalnih tradicij. Pri tem ključno vlogo pogosto igrajo skrbno negovani odnosi medsebojnega zaupanja z varuhi rokopisne dediščine, ki so največkrat menihi, duhovniki ali starešine skupnosti ter se sami včasih ne zavedajo vrednosti objektov, ki jih hranijo, ali pomena njihove dostopnosti širši javnosti. Njihov pristop je v praksi tako precej oseben, hkrati pa tudi samoiniciativen. Po vzpostavitvi stika zbirko obišče terenski vodja, ki uredi postavitev digitalizacijske enote. Rokopise zatem digitalizira sam ali pa poskrbi za uvajanje lokalnega osebja.

HMML V LJUBLJANI

Projekt digitalizacije rokopisnega gradiva v Franciškanskem samostanu v Ljubljani se je začel po stiku s franciškani iz bosanske province. Franciškanski samostani v Bosni in Hercegovini namreč hranijo več tisoč izredno dragocenih arabskih in osmanskih rokopisov in tako s HMML sodelujejo že nekaj let. Po uvodnem stiku si je zbirko v Ljubljani ogledal vodja operative HMML na terenu, Walid Mourad, in kmalu nato uredil podpis pogodbe o sodelovanju. V prihodnjih mesecih je Mourad priskrbel vso potrebno opremo za postavitev stu-

dia za digitalizacijo, ki se je sprva nahajal kar v arhivu ob knjižnici. Gre za izredno preprosto postavitvev – potrebna je le miza s kamero, ki jo je glede na velikost rokopisa mogoče premikati po stojalu, in dve bliskavici (slika 1). Prav to omogoča hiter začetek dela. Mourad je poskrbel tudi za kratek tečaj digitalizacije in spomladi leta 2024 je majhna skupina digitalizatorjev začela s slikanjem prvih rokopisov. Ti so dobili tudi nove signature, ki jih sedaj zaznamujejo v spletnem repozitoriju.

ZANIMIVOSTI ZBIRKE

Rokopisna zbirka obsega več sto rokopisov, ki segajo od 13. oziroma 14. stoletja pa vse do 20. stoletja. Besedila so napisana v različnih jezikih: v latinščini, nemščini, italijanščini, slovenščini, nekaj tudi v hebrejščini in arabščini. Pri nekaterih rokopisih lahko opazimo mešanje jezikov, npr. prehajanje med latinščino v naslovih in glavnim besedilom v slovenščini. Besedila so večinoma verske narave, vendar ne izključno. Do sedaj digitalizirani rokopisi so večinoma zvezki iz 17., 18. in 19. stoletja, ki so jih bratje v samostanu uporabljali za študij ali za pomoč pri pastoralnih opravilih.

Številni rokopisi so prevodi. Takšen je npr. Ms 34, ki vsebuje delo *Dufchna pomuzh to je, prepoveft, kaj dufche u' vizah terpe*. Gre za rokopis s konca 18. ali zgodnjega 19. stoletja – tako nakazuje vezava iz 19. stoletja. Besedilo je v slovenščino prevedeno po nemškem delu *Seelen Hülff: Daß ist Gründtlicher Bericht von dem Zustand der Seelen im Fegfewr*, ki je leta 1638 izšlo v Innsbrucku v tiskarni innsbruškega tiskarja Hansa Gächa.³ Knjiga izvrstno prikazuje pristop k prevajanju v tem času. Izvirnik ni naveden, v slovenščino pa so prevedeni tudi vsi podatki, ki se sicer tičejo nemškega izvirnika, npr. tiskar ter kraj in leto tiska: »Je drukano u Insbruk na tirolfkim per Janefu Gachen u' letu 1638« (slika 2 in 3). Na prvi pogled bi si tako lahko mislili, da je tudi rokopis nastal v 17. stoletju, a ni tako: prevajalec je zgolj v celoti prepisal in prevedel vse do zadnje črke nemškega izvirnika, vključno s posvetilom ge. Katarini von Brandis (prednici samostana klaris v Hallu na Tirolskem), ki je podprla tisk knjige. Gre za delo asketske vsebine avtorja jezuita Martina de Roa (1561–1637) in zanimivo je, da je nastalo prav v razsvetljenski in janzenistični dobi, ko so bila takšna baročna besedila sicer manj zaželeni. Pri tem ne moremo trditi, ali je slovenski prevod nastal ob obisku kakšnega od bratov na Nemškem

3 Hansjörg Rabanser, »Hans Gäch – ein Höttinger bzw. Innsbrucker Buchdrucker (1626–1639): Biographische Skizze mit dem Versuch eines Druckwerkeverzeichnis«, *Leipziger Jahrbuch zur Buchgeschichte* 25.1 (2017), 35–86.

SLIKA 1: Studio za digitalizacijo v samostanu Ljubljana Center. Čeprav je za HMML osnovni namen digitalizacije tega gradiva njegovo ohranjanje, ima projekt veliko širši pomen. Na prvem mestu je seveda dostopnost gradiva zainteresirani strokovni in širši javnosti. Hkrati pa so ti rokopisi ob digitalizaciji prvič v zgodovini zbirke deležni natančnejše pozornosti. Zaradi zbiranja metapodatkov z namenom katalogizacije v spletnem repozitoriju je namreč potrebno vsak rokopis natančno pregledati: popisati je treba njegove fizične lastnosti (ga izmeriti), ga skušati datirati, ugotoviti provenienco ter vsaj okvirno opredeliti njegovo vsebino. Tako je že zgolj med začetnim popisovanjem prvih stotih enot gradiva prišlo do številnih zanimivih najdb in odkritij. V prihodnosti bo vsekakor dobro poskrbeti za strokovno ekipo, ki se bo lahko sistematično posvetila zgolj raziskovanju tega gradiva – marsikateri od zvezkov namreč ponuja več kot dovolj za samostojno temo akademskega članka ali diplomske naloge.

ali pa je morda tudi po naših krajih krožil kateri od izvodov nemškega izvirnika – ki je danes sicer ohranjen zgolj na dveh mestih.⁴ Prav tako ne moremo biti prepričani, ali je avtor prevoda lastnik rokopisa Anton Matheusche (Matevže), ki je podpisan na platnici, ali pa je delo prevedel kdo drug.

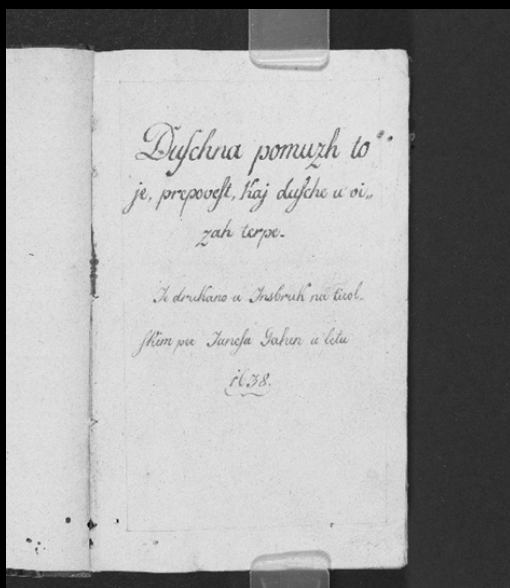
Zanimivo najdbo oziroma ponovno odkritje predstavlja tudi Ms 30, molitvenik brata Tobija Vernika. Ta skoraj neznani slovenski pisec je bil rojen 9. maja 1801 v Gameljnah pri Ljubljani. Leta 1827 je vstopil v frančiškanski red, kjer je deloval kot krojač, sprva v samostanu na Kostanjevici pri Gorici, od leta 1841 do smrti 1886 pa v Ljubljani. V slovenski strokovni literaturi je poznan po svojih zapisih o mistikini Magdaleni Gornik (1835–1896). Brat Tobija se je v molitvenik, ki nosi letnico 1875, sicer podpisal zgolj z imenom, vendar smo ob primerjavi z drugimi zapisi, objavljenimi v spletnem repozitoriju Slovensko baročno slovstvo, lahko hitro ugotovili, da gre za isto, v lepi bohoričici pišočo roko (slika 4).⁵

V rokopisu so zapisane različne molitve, liturgični obrazci, pesmi, najdemo pa tudi sezname praznikov. Tobija včasih dopiše tudi kakšen komentar, ko denimo o zbranosti med molitvijo pravi: »S. Paskal Bajlon preden je kakšno delo sazhel je nekoliko molel in tudi med delam je prav lepe molitvize molel. Kakor je pa rad poboshno in samerkljivo molil, vnder ni bil prevezh v skerbi, zjhe ga je v molitvi ktera druga misel obshla, de bi bil savolj tega molitev ponavljal. Rekel je: Kaj taziga Bogu ne dopade, skushnjavzu pa perloshnost daje zhloveshko dusho s nepotrebnimi skerbmi nemirno storiti.« Izpostaviti velja tudi Tobijev *memento mori* na prvi strani rokopisa: »Shest in osemdeset taushent ljudi, she nekaj vezh vsaki dan umrje.« Brat Tobija vestno navede tudi vir tega podatka, in sicer ga je dobil »V Danici na 291 strani.« Rokopis je zanimiv tudi po svoji zunanji podobi, saj so vanj vstavljene številne podobice, ki pričajo o Tobijeви osebni pobožnosti.

Prav podpisi in različni drugi vpisi v rokopisne zvezke tudi sicer pogosto vzbujajo zanimanje. Med temi najbolj izstopa Ms 57, godovna knjiga, v kateri glede na svetniška imena najdemo zapise imen in priimkov ljubljanskih meščanov iz časa njenega nastanka. Na fol. 49r je pod imenom Sigismund zapisano ime slavnega barona Sigismunda Zoisa kot avtorja, poleg njega pa s svinčnikom v lepi pisavi najdemo pripis »lump«. Dalje v Ms 33 najdemo poučen kolofon – pisec je po

4 Danes sta zagotovo ohranjena vsaj dva ohranjena nemška izvirnika tega dela, enega hrani Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum Innsbruck (FB 129433), enega pa knjižnica frančiškanskega samostana v Schwazu (R5/11–045).

5 Matija Ogrin, »Dokumenti o mističnem življenju Magdalene Gornik«, portal Slovensko baročno slovstvo, dostopno na spletu.

SLIKA 2 in 3: Na levi v zgornjem kotu podpis lastnika rokopisa in na desni prva stran z naslovom dela in podatki o izidu.

koncu pisanja dopisal: »Deni v orengo tvojo hisho, sakaj ti bosh umrou, pa ne vezsh shivu. Konz.«

Zanimiv je tudi Ms 7 z delom *De matrimonio* iz 1835, kjer najdemo podpis graverja: »Pucher sculpsit«, vendar v resnici ne gre za gravuro, temveč so to zgolj natančno izrisane kapitalke. Rokopis je vreden pozornosti tudi zaradi grafičnih prikazov družinskih odnosov – najverjetneje so vezani na vsebino rokopisa, ki je pravni tekst o zakonu.

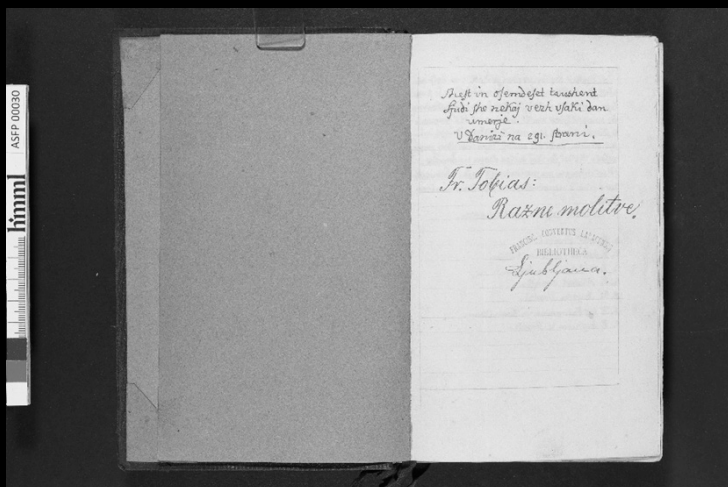
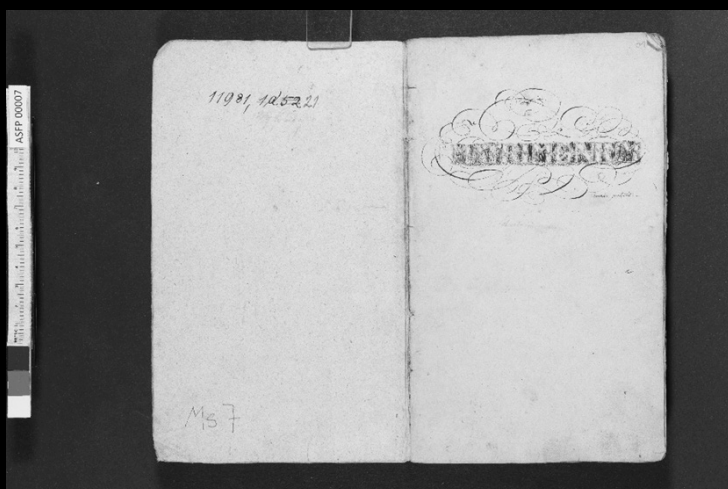
V zbirki lahko med že digitaliziranim gradivom najdemo tudi grafične presežke. Ms 66 npr. v zanimivi kombinaciji izmenjuje rdeče in črno črnilo, iniciale pa zapisuje z zeleno. Ms 78 z delom *Affectus Quadrages: de die in diem usque ad Dominicam Resurrectionis* zaradi kaligrafske izdelanosti deluje skorajda kot tisk, k njegovi lepoti prispevajo tudi pozlačeni listi. Izpostaviti velja tudi Ms 87 z delom *Ephemerides quattuor ex facillimis Sacrorum Bibliorum Locis concinnata* iz 1688, posvečenim cesarju Jožefu I., ki se poleg prekrasne kombinacije izmenjevanja črnega, rdečega in modrega črnila lahko postavi tudi s portretom Jožefa I., narisanim s peresom, a tako natančno, da na prvi pogled deluje, kakor bi bil tiskan.

ZA KONEC

Projekt digitalizacije rokopisov iz Frančiškanske knjižnice v Ljubljani je ključen ne le zaradi nujnega varovanja dragocenega gradiva in omogočanja njegove dostopnosti, temveč tudi zaradi vzpodbude k dejavnemu ukvarjanju in raziskovanju tega gradiva. Dolgoročna podpora nadaljnjemu raziskovanju tega gradiva je velikega pomena za slovensko in evropsko humanistiko – nenazadnje njegovo vrednost dokazuje prav sodelovanje z mednarodno uveljavljeno HMML. Sčasoma se bo projekt razširil tudi na druge knjižnice in arhive Slovenske frančiškanske province sv. Križa, ki prav tako hranijo zanimive zbirke. Prva med temi bo knjižnica Frančiškanskega samostana Nazarje, v kateri je bilo v vezavah zgodnjih tiskov nedavno odkritih precej rokopisnih fragmentov.

Da bi projekt predstavili javnosti, je v Frančiškanskem samostanu Ljubljana Center septembra 2025 potekal poseben dogodek, ki je med drugim vključeval predavanje izvršnega direktorja HMML, dr. Columbe Stewarta OSB, z dr. Matijo Ogrinom pa sva predstavila tudi prve zanimive najdbe iz samostanske zbirke in njen pomen za slovensko književnost.⁶

6 Ob tej priložnosti je nastal tudi daljši intervju, ki je dostopen tako na kanalu YouTube kot v slovenskem prevodu: »Columba Stewart: Sredi napada z minometi sem si zaželel benediktinske tišine«, *Slovenski čas* 185 (2025), 44–52.

SLIKA 4: Prva stran v molitveniku br. Tobija (Ms 30).
 SLIKA 5: Podpisi pod navidezno gravuro v Ms 7.